

ta pa se je nenehno izražala z glasovi in besedami ter pojmovnimi celotami, je jezik dediščina in izročilo vseh davnih, mitskih in zgodovinskih skušenj človeštva; vendar le še v grobi, komaj živi in razpadajoči obliki. Še imamo možnost, da »logos« oživimo, ne pa razkrojimo. Seveda tu ne mislim ideološkega in avtoritarnega logosa, ki ovira svobodno mišljenje, marveč zvestobo življenju, ki je ustvarjalni logos tudi samega človeka. Z jasno in lastno osvetlitvijo vseh stopenj spoznavanja postane naš ustvarjalni logos nenehno delujoča »luč« in ritem, metafora stvarnosti in njena glasba, kar poezija v bistvu je. V glasbeni umetnosti je nedopustno neznanje kvalitativnih prvin glasbe. Skladatelj mora biti zvočno, pevno in temporitmično izobražen. Pesniki, nasprotno, si dovoljujejo diletantizem, za njimi pa vsi drugi, ki jim je beseda sredstvo. Vsaka beseda je v resnici ton svoje zgodbe, kakor se je godila v rabi ljudstva, naroda in književnosti, zato njen pomen presega njeno trenutno vlogo v govorici. Predstavlja in vsebuje časovno široko raztegnjeno pripoved, ki si jo moramo misliti s posluhom zanjo. Prav zato je treba obvladati spoznavanje kot svoj instrument. Poleg tega je za razumevanje in ustvarjanje pesniške metafore treba preučevati predstavljanje in tvorjenje posameznih predstav v sliko. Pesniška izobrazba je neogibno vezana na splošen razgled v književnosti in miselnost raznih kulturnih razdobij civilizacije, poleg tega pa se mora nujno seznaniti s pevnimi, glasbenimi sestavinami jezika in obvladati kompozicijo predstav podobno kot glasbeni in likovni ustvarjalci.

Tako lahko preobrazimo razkrajajoče stanje govora in jezika iz nekdanjega, sedaj zamrznjenega vzklika, vzporednega z naravo, v interjekcijo samega sebe, ki ni le posamezni, nekomunikativni človek, temveč obče človeško bistvo. To je še vedno identično z vsem ne mehničnim, temveč ustvarjalnim delovanjem kozmosa, samo da moramo danes zaradi svoje svobode, odtujitve od tega prirodnega sveta, uporabiti zanj lastno spoznanje in žive besede.

Trije večeri

(list iz dnevnika)

Bojan
Štih

SVETI AREH NA POHORJU, 15. SEPTEMBRA 1979. ali SPOMIN NA VEČER OB DOMAČEM OGNJIŠČU. Zdaj, ko je energetska kriza zajela tako rekoč ves svet in se bodo iz nje rešile le tiste industrijske države, ki imajo razvito in visoko donosno kmetijstvo, poljedelstvo in živinorejo, se večkrat spomnim našega domačega ognjišča. Tu je zdaj podoba enega izmed spominov na dom, v katerem je mati varovala naše slovensko ognjišče.

Pisalo se je leto 1929. Leto, ki ga bo v oktobru mesecu napolnila svetovna gospodarska kriza. Osemnajsti februar. Zima. Ostra, huda zima. Stanovali smo zunaj mesta. Onkraj Rimskega zidu. Od razpadajočega zidu, ki

se že dve tisočletji pogreza v mehka barjanska tla, je peljala le ozka steza do hiše, v kateri smo živeli. Skozi močvirje in mimo travnikov in zelenjadnih vrtov. Bičevje je bilo blizu hiše, ki je bila postavljena v sredino današnje-ga Mirja. Krajevno in ledinsko ime pove, kakšno je bilo naše »predmestje«. Na južni strani Mirja in Bičevja je tekla vijugasta struga Gradaščice. Ob njej je rasel in stal znameniti Hribarjev gaj, ki je bil priljubljena izletniška točka ljubljanskih meščanov. Hrasti in lipe.

Zjutraj me je zbudil nežen materin poljub na čelo. Zunaj je bila še poltema, a na zidu ob ognjišču je že gorela petrolejka. Mati me je vprašala, kakšen obed si želim za svoj rojstni dan. Z vso otroško nedolžnostjo, a tudi strahom, da si ne bi zaželel kaj takega, česar bi oče in mati ne mogla kupiti in mi podariti, sem rekel, da si želim pire krompir in hrenovko v golaževi omaki. Preden sva z očetom odšla, on v službo, jaz pa v šolo, mu je mati na hišnem pragu naročila, naj prinese hrenovko iz delikatese gospe da Stacula v Šelenburgovi ulici, iz tiste imenitne trgovine, pred katero je nekoč Srečko Kosovel videl sod s slaniki, ki so jih v Ljubljani zaradi naše tradicionalne nagnjenosti do političnega, policijskega in pravnega reda povprašali, kakšno je njihovo politično prepričanje, kot poje neki pesnikov verz. Kozarček golaževe omake pa naj oče prinese iz Kazine, v kateri je imel gospod Krapež imenitno restavracijo in kavarno dunajskega tipa. Tako je mati naročila in oče je njeno voljo izpolnil.

Stopal sem za očetom po zamrznjenih tleh steze. In tako sva hodila drug za drugim do tam, kjer se je končala Tržaška cesta in se je začela umetniško oblikovana Bleiweisova cesta. Do tistega križišča, na katerem so v začetku tridesetih let postavili stolpič z električno uro in kjer je bila tudi tramvajska postaja. To očarljivo križišče mojega otroštva in mladosti, ki je bilo polno človeške miline in mere, so zdaj novodobni arhitekti, gradbeniki in cestni inženirji in komunalci do kraja uničili in na njem postavili fašistoidno tehnokratsko strašilo. Na križišču sva se z očetom poslovila. Odšel sem na Vrtačo (tudi tega prelepega ljubljanskega predela ni več). Na Vrtači zdaj stoji veličastni betonski spomenik naše neumnosti, praznoglavosti in domišljavosti. Kmalu potem, ko sem se poslovil od očeta, sem prestopil prag vrtaške šole, v kateri smo otroci tako bogatih kakor tudi revnih staršev enakopravno prejeli v štirih letih več znanja, kot pa ga zdaj ponuja kakršna koli sodobna in usmerjena »srednja« šola.

Ko sem se opoldne vrnil iz šole domov, me je presenetila toplota v stanovanju. Kajti takrat smo še znali, zaradi revščine kajpak, varčevati z drvimi. Premog smo komajda poznali in smo kurili z njim le redkokdaj. Živeli smo v majhnem stanovanju, ki je štelu kuhinjo, sobo in predsobo in vsepovsod je bila razlita toplota v počastitev mojega rojstnega dne. Kakšno razkošno materino darilo malemu učenčku. Ko so prišli z jesenjo in zimo v deželo hudi mrazovi, je mati zakurila v veliki sobi le ob sobotah in nedeljah in na praznične dni. Božiča se spominjam prav zato, ker nam je bilo toplo. Mati je zakurila v veliki peči tudi prvega decembra, ko smo slavili srečno združitev z brati Srbi in Hrvati v troedino balkansko kraljevino. Sicer pa je mati kurila le v kuhinji, ki je bila naš družinski prostor, a tudi skupna spalnica, kadar je bila zunaj huda sibirski zima, kakor so rekli ljudje. In tako je bilo v vseh hišah naše soseske med Bičevjem, Rimskim zidom, Gradaščico in Hribarjevim gajem. Le v dveh hišah so kurili pozimi. V hiši srbskega generala prav blizu Rimskega zidu, generalu so vojaki prinašali na hrbtih

bukova polena, in pa v hiši trgovca z železnino. A kriza 1929—1932 je trgovca, ki je bil seveda tudi lovec, pobrala. Sosedje so rekli, da je bankrotiral zato, ker je živel čez mero, saj je bil lovec in pozimi je kuril v spalnici. Zdaj se večkrat vprašam, ali je AD 1979 zmanjkalo drv, premoga in nafte prav zato, ker smo kurili brezglavo v vseh prostorih našega konsumentskega bivanja?

Obedovali smo zvečer ob šestih, ko se je vrnil oče iz službe, kajti takrat smo na Slovenskem še poznali evropski delovni čas. Oče je prinesel hrenovko in kozarček z golaževo omako. Sedli smo okrog mize, ki je stala prav blizu ognjišča. Železno ploščo na njem so zdrava bukova drva razgrela, da je sijala v čarobni temno rdeči luči. Bilo je milo ognjišče, ob katerem nam je mati v zimskih večerih, ko še naše ljudstvo ni poznalo televizijskega strašila in mamila, brala Jurčiča pa Jenka, Kersnika in Levstika. Ognjišče, ob katerem smo slišali najlepše Hauffove, Andersenove in Grimmove pravljice, ki jih je mati sproti, danes bi rekli simultano, prevajala iz nemščine v domač jezik. Pa tudi ognjišče, ob katerem smo otroci poslušali zgodbe iz prve svetovne vojne. Povesti o lakoti, o kruhu iz žaganja, o gnilem krompirju, o odtrganih nogah in rokah avstrijskih soldatov. Zraven njih pa napete zgodbe o umorih, roparjih in strašnih nesrečah, ki so pestile takratni človeški rod. In takrat, kmalu v začetku tridesetih let, sem ob ognjišču prvič slišal besedo kriza. Nisem doumel, kaj pomeni ta beseda, a čutil sem, da prinaša s seboj hude nadloge in nevšečnosti. Kadar je oče rekel besedo kriza, ga je mati prišla nežno za roke in mu rekla: »Ludvik, zdržali bomo!« Sredi tridesetih let pa je besedo kriza zamenjala beseda vojna. To besedo pa sem že razumel, kajti bal sem se smrti. Tudi takrat je mati čestokrat rekla: »Ludvik, tudi to bomo preživeli.« In smo. Čas krize in čas vojne. Takšni smo pač ljudje iz doline Sotle med Kumrovcem in Bizeljskim!

Bila je res slastna večerja na moj rojstni dan. Tudi razsvetljava je bila spomina vredna, kajti mati tokrat ni prižgala le petrolejko, marveč so zagorele v stanovanju tudi električne žarnice. Celo nekaj kapljic kislega bizeljčana je mati spustila v moj kozarec z vodo. Potem pa, ko smo povečerjali, oče in mati sta jedla le močnik, je mati ugasnila električno luč. Še dolgo časa smo sedeli ob ognjišču v poltemi in poslušali, kako so v zdravem ognju prasketala bukova polena. Morebiti je bila že osma ura zvečer, ko me je mati odpeljala v toplo sobo. Čudežno sobo poletne vročine s toplo posteljo, v kateri sem potem nemirno čakal spanec, ki naj bi mi prinesel sanje iz vročega, sončnega in svetlega sveta. A kje je ta »svet«, tega takrat nisem vedel.

Zdaj pa, ko imamo le še plinske in električne »štedilnike«, se čestokrat spomnim na naše domače ognjišče, ki naš je družilo in branilo pred vsemi nevarnostmi tega sveta. Kje se bomo zbirali zdaj, ko ni več v naših hišah ognjišč? Ob hladnih radiatorjih? V temnih sobah? Saj ne znamo več živeti ob svečah in petrolejkah. In ne v mraku. Ne znamo se več pogovarjati, zato nas je strah noči, jaz pa se spominjam, kako sta mati in oče pogosto šepetala v nočeh o življenju in prihodnosti. Nas pa je strah noči, zato imamo televizijo in radijske programe in disco klube in night klube in bogsigavedi še kaj samo zato, da bi prevpili molk, v katerem smo se znašli. Dvesto let se je industrijski človek naduto norčeval iz narave in jo v imenu svojega svetega egoizma in bedastega progressa uničeval in ropal. Zdaj pa, ko prihaja ura plačila (ali ni to že morda začetek sodnega dne?), smo ostali brez ognjišč.

Strah nas je, zato vpijemo in v spomilih klevetamo drug drugega. Kajti niti Boga ne znamo več moliti v mrazu, mraku in samoti. Jaz pa v teh urah izpraznjenega in zbezanega sveta občutim v sebi hvaležnost, da smo vsaj kot otroci doživeli ogenj življenja. Ob naših starih ognjiščih.

SVETI AREH NA POHORJU, 20. OKTOBRA 1979., ALI SPOMIN NA VEČER PO TALCU. Bil je to morebiti najlepši, dejal bi najbolj pristni gledališki večer v tistih letih, ko sem delal v ljubljanski drami. Takole je režiser Mile Korun zapisal v knjigo predstav po premieri Talca, 14. aprila 1963 leta: »Premiera v redu. Publika čudovito spremljala. Aplavzi po songih. Na koncu 17 aplavzov.«

Potem, ko se je spustil zastor in je rdečo dramsko dvorano napolnila tema, smo zapustili hišo in se zbrali v stari ljubljanski gostilni Pri Mraku. Vsi, ki so sodelovali v predstavi. Igralska družina. Resnična, prijateljska družina. Takrat, pravim. Še zdaj, po toliko letih, čestokrat pomislim na ta lepi komedijantski večer. Zmagovita noč, ki je žarela v upanju, v moči pa tudi v skupni volji do dela. Sedeli smo za veliko mizo. Jedli in pili. Mogočno in silovito. V tistem slogu gledaliških poedin in popivanj, ki o njem piše Ivo Andrić v svojem eseju o Goyi. Slišali pa smo tisti večer tudi zdravljice. In misli so lepe in čiste potovale od enega k drugemu. Blage in prijetne besede. Kolegialne. Tisti večer po Talcu sem pozorno opazoval igralske obraze in poizkušal sem prodreti pod lepo površino besed, ki so jih povedala igralska usta. Čeprav smo bili v noči po premieri vsi polni zanosa in naivne gledališke sreče, je bilo v meni, kljub zadovoljstvu, nekaj dvomov. Moje kritično opazovanje igralskih obrazov je imelo utemeljeno opravičilo. Kajti Behanov Talec je v arhivu ljubljanske drame in v njenem samoupravnem dramaturškem skladišču čakal na uprizoritev dve, če ne kar tri leta. Samoupravna samovolja posameznikov je nekajkrat zavrnila uvrstitev Behanove igre v redni program dramskega gledališča.

Ko sem sredi leta 1961 prišel na delo v dramo, sem v poletnih mesecih prelistaval zapisnike umetniškega sveta in drugih organov, ki so v preteklosti skrbeli za programsko in umetniško zdravje te naše, tako imenovane osrednje dramske hiše. V zapisnikih sem odkril kar precej značilnih igralskih (slovenskih) dvomov o Behanovi mojstrovini: vulgarnost besedila, povprečna literarna vrednost, norčevanje iz vzvišenih načel humanizma, ki so ga na slovenskih tleh v tistih letih zelo malikovalsko gojili, nezanimiv sujet za slovensko publiko, hermetičnost irskega nacionalnega, socialnega in verskega problema. Celo naslov igre se je zdel posameznikom nekomercialen, kajti, menili so, beseda talec bo publiko vsekakor odbijala. To je bilo navsezadnje tudi res, kajti številni abonenti so pri blagajni in po telefonski žici protestirali proti Talcu, češ da so siti do grla narodnoosvobodilnih tem. Itd.

Ko sem prebral vse ugovore proti Talcu, sem povedal, da nikakor ne mislim v prihodnosti nasprotovati zanikujočim ocenam in odločitvam gledaliških odborov, kajti prepričan sem, da so zgrešene in napačne odločitve vsekakor eden izmed trdnih temeljev upravljalških in demokratičnih pravic teh odborov in njihovih udov. Misel pa sem sklenil z besedami, da se bom pri sestavljanju gledališkega programa ravnal le po svoji spoznavni, socialistični in estetski moči in veri. Zato bomo igrali Talca, in vseeno mi je, kaj ta ali oni odbor v gledališču ali pa zunaj njega misli o Brendanu Behanu. Kajti vsi vemo, da je naša »literarna policija«, izraz je seveda Cankarjev,

vsa povojna leta hudo zmotno in zelo napačno mislila o svetovni literaturi. In tako je bila naposled Behanova tragikomična in skoroda cinično brezbožna (brezobzirna) groteska uvrščena v spored sezone 1962/1963. Študij Talca pod Korunovim vodstvom nikakor ni potekal brez zapletov, motenj in celo nasprotovanj v igralski družini. Študij so namreč spremljale vsakovrstne in raznovrstne duhovne težave, s katerimi se je slovenska pa tudi jugoslovanska gledališka praksa seznanila in srečala šele po letu 1954. To so svojevrstne težave, ki jih nikjer drugje po svetu ne poznajo. Celotno nekaj igralskih poskusov vrniti vlogo ravnateljstvu smo zabeležili, češ da je besedilo igre v verskem ali pa tudi v političnem pogledu žaljivo za tistega, ki ga mora govoriti. Beda slovenska.

Z ostrimi ravnateljskimi stališči, ki pa so seveda temeljila v estetskem in gledališkem spoznanju, da je Talec skoroda že kar prava slovenska groteskna komedija par excellence o revoluciji, smo študij kljub nekaterim nasprotovanjem in mnogim oviram pripeljali do srečnega konca in do zmagovite premiere. Pravim zmagovite zato, ker nihče med nami, kljub optimizmu, kakršnemu se preda le gledališče, ni pričakoval tolikšnega uspeha pri publiku, kot smo ga doživeli v premierskem večeru.

Javna predpremiéra pa ni bila kaj več kot zgleden gledališki fiasco. Predstava je potekala v nervoznih tonih, igralci so se motili, v pevskem pogledu pa je bila uprizoritev povsem na tleh. Kratko in malo predstava brez slehernega ritma in šarma. Slaba generalka, odlična premiera, pravi stara gledališka vraža. Korunova postavitev Talca je bila, kljub polomu na generalki in kljub vražam, gledališko in odrsko dejanje in je to svojo odličnost v premierskem večeru v vsem možnem sijaju tudi razkrila. Publika je takoj sprejela besedilo kot svoje lastno igranje. To pollaščenje gledališkega dogodka pa je publika tudi podprla z dlanmi, ki jih je razgrela in pordečilo dolgotrajno ploskanje. Posvojila je predstavo, dala ji je svoj lastni čustveni predznak in ključ, vdihnila je vanjo svoje lastno politično in narodno mišljenje in izvabila je iz predstave svojo poslanico, ki jo je tisti trenutek potrebovala za svoj kulturni in nacionalni obstoj, za svoja duhovna iskanja. Skrivnost zmagovitega Talca je bila preprosto povedana v čistem soglasju dvorane in odra. Zelo redko se namreč zgodi, kar se je zgodilo na premieri Talca. Kajti med igralci in gledalci se je vzpostavilo od prve minute uprizoritve naprej tolikšno sožitje, da smem reči, da so igralci postali gledalci in gledalci igralci. Uresničil se je davni sen Luigija Pirandella in njegove igre Nocoj bomo improvizirali!

Zdaj, ko je minilo že toliko let od premierskega večera in je huda smrt odpeljala v neznane kraje nebivanja že nekaj protagonistov te velike uprizoritve, ki jo smemo uvrstiti prav gotovo med deset najboljših predstav v tem slovenskem gledališkem stoletju, smem reči, da sem tisti večer in tisto noč po Talcu odkril svojo intimno gledališko idejo. Pa tudi zaupanje vase sem našel. Zaupanje vase in pa gledališka ideja me nista nikdar več zapustila. Tudi takrat ne, ko sem postal Talec v tako imenovani dramski krizi, in ne takrat, ko sem prezebal in se hranil z lumpenproletarci na štantih pred celjsko železniško postajo. A me ne zapušča tudi sedaj ne, ko se samotni in osamljen potikam po ulicah mariborskega mesta, saj so mi duri vseh stanovanj tako rekoč zaprte, kajti v dveh letih obdravskega bivanja sem prestopil prag le dveh mariborskih stanovanj. Pes na cesti! Zdaj, ko je Talec že slavna zgodovina, ki pa seveda nikomur ne koristi in je tudi nihče

več ne pozna, se bojim, da se utegne pojaviti režiser, ki bo Talca udejanil in ugledališčil kot seksualno manifestacijo v podobnem slogu, s katerim so nedavno na našem odru spremenili stalinizem v strip-tease.

Nekaj let po Talcu, za nami je bilo tudi že vsesplošno Pohujšanje v dolini Šentflorjanski iz leta 1965, sva v trdi zimski noči obstala z Miletom Korunom pred dramskim poslopjem. Temna okna. Zaklenjena vrata. Prazen balkon. Le luč v vratarski loži. Speči vratar. Nikogar ni bilo na cesti. Ne ljudi in ne avtomobilov. Nebo brez zvezd. Od tivolske strani je priplaval po mirnem zimskem zraku preplašen pisk lokomotive. Te-le misli o teatru, s spominom na Talca seveda, sva takrat povedala drug drugemu: v mesto pridejo večerne ure, elektrikarji prižgejo v gledališču luči, igralci pridejo v garderobe, da bi se preoblekli in našminkali, potem stopijo v gledališko hišo ljudje in sedejo na sedeže v dvorani, ko pa pride trenutek predstave, luči v dvorani ugasnejo, gong ali pa udarec ob odrska tla napove začetek igre, hip za tem pa se dvigne zastor in že smo v čudežni pokrajini, kakršne še pred minuto ni bilo med nami in pred nami, potem pa ta čudež traja dve ali tri ure, a ko to mine, ugasnejo odrske luči, zagorijo pa dvoranske, ljudje ploskajo, nato vstanejo, vzamejo plašče in dežnike in potem odidejo. Gledališka hiša pa se pogrezne v temo in dremež. V spanje. In ničesar ni več, le skozi zadnja vrata izginejo v noč igralci in igralke. V noč, ki pa je največkrat njihova nesreča ali obup, samota ali pa divje pijanstvo. Noč izgubljenih iluzij in preklinjanja usode, noč grozljivih zakonskih in družinskih spopadov. Mračni svet igralskih senc.

Potem, ko sva povedala te misli, sva umolknila. Oba sva se sramovala teh zelo preprostih misli. Povsem preprostih misli o gledališču, o katerem ponavadi teoretiki pišejo učenjaške predstave, ki jih preprosta pamet nikakor in nikoli ne more doumeti. Zdaj pa se tu v pohorski samoti ovedem po toliko letih, ki so minila in se izgubila v čisti slovenski nič, da sva se s Korunom v najinih preprostih razmišljanjih približala veliki, rekel bi, poslednji resnici o gledališki resnici. Nekaj mesecev po blodnji, o kateri zdaj pišem in razmišljam, nisva s Korunom spregovorila nobene besede, kajti ničesar pametnejšega nisva drug drugemu znala povedati od tistih misli, ki sva jih v najini gledališki noči izgovorila.

Tisto noč po Talcu, ko je komedijantsko omizje slavilo svojo zmago, sem želel, da bi to sentimentalno sožitje komedijantske družine trajalo venomer. Prosil sem usodo, naj ne pošlje nad nas kaj hudega. Zlasti pa ne kaj takega, kar bi naše sožitje omajalo in naposled tudi samouničilo. Toda ta slavna noč, v kateri se je enkrat oglasila pesem velikonočnega irskega upora, ki jo je tako zanosno pela Duša Počkaj, edino veličastno ponosna Jeanne d'Arc naših gledaliških dni, je bila tudi zaradi mojega prostosrčnega upanja morebiti najbolj lahkomišeln in zmotna gledališka noč. V njej sem sicer našel upanje in vero, a sem se tudi izgubil v zmoti, da bo to naše sožitje večno. Zato zdaj imenujem to noč — noč Pirove zmage. Pravimo, naj bodo preklete Dagarinove roke, ki so menda v ognju neke gorenjske noči uničile nekaj Prešernovih pesmi in morebiti tudi nekaj prizorov iz tragedije. Prav. Kaj pa roka, ki je iz malomarnosti, ali pa celo iz grdega namena uničila magnetofonski zapis premiere Talca in je zdaj ohranjen le posnetek prvega dejanja? A kdo bi sodil Dagarinove dramske krize! Lahko bi po premieri Talca pomislil, da je to tudi noč izdaje. Prvega izdajstva. Noč po izdaji, bi dejal Behanov irski rojak Liam O'Flaherty. Kajti okrog

nas so v noči po Talcu že stale novodobne dagarinovske sence, ki jih, žal, nisem videl, in se pripravljale na hudo dejanje. Na dejanje, ki bo ob koncu šestdesetih let uničilo v ognju igralskega samoljublja sijajno zgradbo Slovenske drame.

SVETI AREH NA POHORJU, 12. NOVEMBRA 1979., ALI SPO-MIN NA SILVESTRSKI VEČER NA GORSKI PLANOTI. Snega ni. Rahel, skoroda vlažno topel veter piha od Snežnika čez planoto in se izgublja v krimskih gozdovih, ne da bi imel moč doseči Ljubljansko kotlino. Mrtva, prazna in tiha planota. Svet mrtvih polj, praznih hlevov, razpadajočih hiš, v katerih čakajo na smrt stari, zapuščeni, bolehn in pozabljeni ljudje. Silvestrovo 1977. Noč, ki jo naš socialistični tisk reklamira kot najdaljšo, najbolj veselo in najbolj noro noč našega samoupravnega in socialističnega bivanja.

V izbi je toplo. Stara, dobra kmečka peč daje toploto, ki je prijetna, prijazna, naravna in v skladnosti s čisto toploto ognja. Gledam staro zeleno peč in mislim na rojake, ki so v minulih dvajsetih letih »modernizirali« s svoje bivanjske prostore. Lončene kmečke peči, okna z železnimi križi, trdna hrastova vrata in kamniti oboki, leseni hodniki in odprta ognjišča so bile prve in glavne žrtve prekucijske modernizacije, s katero je samoupravno prebivalstvo nebes pod Triglavom izstopilo iz tisočletne naravne in zgodovinske slovenske družbe v neslovensko industrijsko družbo. V izbi, kjer sem, ni elektrike. Koča, v kateri je moja izba, ne pozna vodovoda in ne sanitarij. Je le peč, sveča na mizi, železni križi v oknih in narava okrog koče. Na mizi leže časopisi. Iz slovenskega radia se oglašajo sladkobni in osladni speakerski glasovi in bedasta, zabavno optimistična »glasba«. Zdaj je silvestrska noč. Noč veselja, v kateri skozi vinske hlape ogledujejo tisoči in desetisoči Slovencev in Slovenk minule gospodarske (ne)jusepe. Noč popivanja in oholega razmetavanja z inflacijo pridobljenega denarja. Noč žretja in bruhanja. Noč, ki bi je bil vesel Caligulov nori cesarski Rim. To je noč industrijskih dolin, v katerih stoje brezdušni, tehnokratski hoteli. Doline in ravnine s plastiko opremljenih gostiln, v katerih sodobni delovni konsument veseljači in ubija v ropotu, alkoholu in smradu svojo duhovno praznost in izpraznjenost. Toda ta splošna industrijsko-gospodarsko-trgovsko-finančna silvestrska noč nikakor ni moč moje prazne in umirajoče visokogorske planote, ki s starimi in betežnimi ljudmi životari le še v žalostnih spominih, v strašljivih prividih bolezenskih nadlog in v grozi pred hudo smrtno uro brez tolažbe in pomoči.

Kaj naj storim v tej silvestrski noči? Zložim časopise in jih spravim v kot pri peči. Zaprem radijski aparat in upihnem svečo. In se odločim, da bom svojo samoto in svoj beg iz doline spremenil v dejanje socialne solidarnosti s starci in starkami visokogorske planote. Napotim se iz koče, da bi obiskal šestero hiš v zaselku planote.

Stopim iz izbe pod zvezdnato silvestrsko noč. Pasji lajež. V sosednji hiši sveti majhno okno. Onstran zidu hiše sedita sedemdesetletna starka in petinsemdesetletni stavec. V svoji beckettovski samoti. Skoz okno vidim tri sveče, ki gorijo pred božjo podobo. Troje otrok je odšlo skozi vrata v svet. Mehanik je najstarejši, hčerka je uradnica v dolinski občinski upravi, najmlajši sin pa je miličnik. V hiši pa sta stavec in starka. In čakata. Toda kaj čakata in kaj pričakujeta? Deveta večerna ura je, ko v hiši ugasne luč

in nihče na svetu ne bo nikoli zvedel, kaj sta v silvestrski noči brez sna mislila v svoji samoti stara dva. Kajti mehanika so ugrabili stroji, uradnico pisarniški papir in miličnika grešniki. Njima pa je ostala le še prihodnost, s smrtjo seveda.

Hiša korak naprej pa je že v temi. V njej živi starka. Sama. Kajti moža ji je vzela neka vojna noč in nihče ni nikoli zvedel, ali ga je ubila bela ali pa rdeča krogla. Izginil je kratko in malo kot toliko drugih slovenskih ljudi. Brez sledu, brez slovesa, brez groba. Pet sinov je rodila ta starka v svojem mladem razdobju življenja. Prvi je zdaj kuhar v Nemčiji, drugi je elektrikar na Švedskem, tretji je mehanik v Švici, četrti je uradnik v Ljubljani, a za petim ni ne sledu in ne glasu. Odšel je nekega dne in ni se več oglasil. Deset hektarov plodne zemlje ima domačija. Le še pol hektarja je obdelanega. Prazen hlev in v njem preplašena ovca. Nekaj kokoši in nad njimi pohleven petelin. Že zgodaj na večer se je starka zaprla v hišo. Svojih staroletnih in novoletnih misli na silvestrski noči ne bo povedala in zaupala nikomur. Molc je namreč njena edina govorica. Molitev, ki se dviguje k Bogu, ki pa še nikoli ni uslišal nobene njene prošnje. Svet se je odrekel te starke in ona je izstopila iz našega sveta.

Potem hiša, v kateri še sveti luč. Tudi radio je slišati in njegovo bedasto zabavno porabniško glasbo. Manifestacija uradnega optimizma, s katerim nas razveseljuje ljubljanska radijska postaja. Tudi ta hiša stoji na mrtvi kmetiji. Njej in njemu, ki živita v tej hiši, Bog ni dal otrok, a posvojenec in posvojenka sta ju zapustila, ko sta dopolnila osemnajsto leto življenja. Enajst hektarov orne zemlje. Gozd. Posvojenec zdaj služi denar na bencinski črpalki, posvojenka pa je zaposlena v mestni trgovini. Stara dva sta ju povabila, da bi skupaj preživeli silvestrsko noč. Nista prišla, čeprav sta jima rejnika obljubila potico, žganje in v kmečki peči pečeno kuro. Ona, posvojenka, bo silvestrovala s »fino klapo v Grand-hotelu Metropol v Portorožu«, on, posvojenec, pa bo »odšel smučat na Tirolsko, kjer so fine žičnice z visokega lufta dol spelane«. Bral sem njuni pismi. Videl sem njune napake sedanjega »slovenskega« pisanja in spoznal tudi njuno ravnanje s človekoma, ki sta jima v otroški dobi bila dobra mati in skrben oče. Ubogi duhovno prazni bitji sta zdaj posvojenec in posvojenka. Ničesar ne vesta ne o ljubezni ne o dobroti in ne o hvaležnosti. Šola ju ni naučila ničesar, v službi pa tečejo le besede o plačah, o točkah, o dobičku in o pravilnikih in o »finih žičnicah z visokega lufta dol spelanih.«

Na koncu zaselka, kjer se vaška pot spusti z brega v ravnico, stoji mogočna hiša. Hiša žalosti, zakaj pred tednom dni se je v avtomobilski nesreči ubil sin, ki naj bi prevzel kmetijo. Hči pa preživlja že tretjo silvestrsko noč v ječi. Bila je blagajničarka v trgovskem podjetju. Velika tatvina in šest let zapora. Mati pravi: našemu dobremu Bogu na planoti ni verjela, tisti smešni bogeci, ki jih je spoznala v dolinskem tozdu, pa je niso mogli obvarovati pred grehom, marveč so jo celo zapeljali v tatvino. Krsta in ječa spremljata silvestrsko noč očeta in matere, ki sta stopila že v sedemdeseto leto življenja. A grob in rešetka nikakor nista znanilca lepše prihodnosti.

Stopim v hišo, v kateri je troje otrok in dvoje še mladih staršev. Tudi tu je umrla kmetija, kajti oče in mati sta opustila delo na polju in zdaj hodita na ših v dolino. V fabriko. Takole mi pripovedujeta: Kdo bi se matral od zore do mraka na polju? Dvanajst mesecev na leto. V fabriki

pa je fletno, dela ni veliko in opravila so lahka. Topli obrok, pa prijetni pogovor med delom. Pa tudi to je dobro, da lahko med šihom v mestu vse opraviš, greš v trgovino, v urad, k frizerju, h krojaču. Potem pa proste sobote. Nič dela ob praznikih. Teden dni ob prvem maju, teden dni ob novem letu, teden dni ob Avnoju in teden ob 4. juliju. Pa dolg, dolg dopust. In bolniška. Utrujen si, malce preveč si popil, pa greš k zdravniku in spet teden dni dopusta. Ne boste verjeli, letos sem delal le stoenajst dni. Res, lepo je to naše življenje!« Z grozo sem poslušal besede mladih zakoncev, ki ne vesta, kaj sta storila, ko sta opustila kmetovanje. In že vidim njuno silvestrsko noč čez dvajset let: tudi v tej hiši, kjer sta zdaj ona dva in njunih troje otrok, bosta čez dve ali tri desetletja životarila dva stara in zapuščena človeka, kajti tudi njuni otroci bodo zapustili planoto in postali oficirji ali delavci ali uradniki. In ko se bo pisalo leto 2000, bo ta mrtva planota podobna Luni. Slovenski Luni, na kateri ne bo več prostora tudi za Caligulovo blaznost ne. Blaznost, kakršno je opisal Albert Camus. Toda, ali kdo na Slovenskem ve za misel Jeana Dorsta, člana francoske akademije in ravnatelja Narodnega prirodoslovnega muzeja: *Mais je dirai mème que le vingt et unième siècle sera le siècle de la biologie, sinon notre civilisation industrielle s'effondrera.* »Nihče ne ve, zato brezskrbno drvimo v nič!

In končno sem pri zadnji hiši zaselka. Ta s slamo pokrita koč, stara slovenska koč, stoji tik ob gozdu. Razpadajoča kajpak. V njej živijo sestri in brat. V tej koči pa je bila usoda, ki muči življenje in svet s svojimi krutostmi, najbolj darežljiva. Starejša sestra objokuje moža partizana. Štirinajsta divizija. Druga objokuje smrt moža belogardista za turjaškimi zidovi. Leto 1943. Njunemu bratu pa je leto 1945 ugrabilo ženo. Pri porodu. Tistikrat ni bilo na tej planoti ne zdravnika in ne reševalnega avtomobila. Pa tudi zdaj ni na tej planoti ne zdravnika in ne reševalnega avtomobila! Vse to je v dolini, kjer nikogar več ne skrbi, kaj se dogaja tam zgoraj na planoti. Revščina je v tej hiši, a se zanjo nihče ne zmeni, kajti slovenski svet, v katerem ljudje drug drugemu le še določajo plačilne točke, v svojem svetem samoljubju ne pozna nobenega usmiljenja več. In ga tudi nikdar več ne bo poznal.

Vrnem se med hiše zaselka. Spet za trenutek stopim v hišo mladih dveh zakoncev in njunih treh otrok. Ljubljanska televizija kajpak oddaja veseli, najveselejši program. Ko vidim našemljeno speakersko lutko in njen idiotski nasmeh, me prevzame jeza. Vrnem se v svojo izbo in v svetlobi sveče listam po časnikih. Vabila k veselemu silvestrovanju. Menuji, godbe, zabave, srečolovi, toalete. Čestitke v telegramski obliki. Lovske podobe. Pijana in vesela silvestrska noč, v kateri nevidno umiramo mi vsi, ki smo slovensko ljudstvo in slovenski narod. Nenadoma stopi v izbo Puškinova kneginja. V svetlem kožuhu. In polno lesketajočih zvezd ima v laseh. Pojdiva, reče. In grem z njo v zvezdnato noč. Mir. Tišina. Le veter je. Greva mimo hiš, v katerih umirajo ljudje.

In v tej samotni silvestrski noči spoznam kruto resnico Kavčičeve Pustote.